

Сергій СИДОРОВ*доктор історичних наук, професор**Національний університет оборони України**(Київ, Україна)**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1961-4251>**Електронна пошта: Sydorov@ukr.net***Євген МЛИХ***Національний університет оборони України**(Київ, Україна)**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4193-258X>**Електронна пошта: J1825meliks@gmail.com***ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТУРМОВИХ ДІЙ:
ІСТОРИКО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ
(1914–2024)**

У статті досліджено генезис та еволюцію понятійно-категоріального апарату штурмових дій (1914–2024). Здійснено теоретичне розмежування понять «атака», «штурм» та «штурмові дії». Обґрунтовано, що атака є маневром підрозділів у бойових порядках, штурм – фінальною рішучою фазою атаки, а штурмові дії – автономним багаторічним способом прориву підготовленої оборони противника. Запропоновано авторське визначення штурмових дій як високоспеціалізованого способу тактичних дій автономних груп, що базується на інтеграції маневру з комплексним вогневим ураженням, засобами РЕБ, БпАК, інженерним забезпеченням та веденням ближнього бою. Доведено, що в умовах «прозорого поля бою» успіх досягається децентралізацією управління та мережецентричною взаємодією. Запропоновано імплементацію уточнених категорій у бойові статuti Збройних Сил України.

Ключові слова: *штурмові дії, штурм, атака, наступ, прорив оборони, інфільтрація, тактика штурмових груп, бойовий статут, позиційне протистояння.*

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, зокрема Війна за Незалежність України, демонструють повернення до форм позиційного протистояння, характерних для війн минулого століття. Однак нині їх реалізують на якісно новому технологічному рівні. Глибоке ешелонування оборони, тотальне мінно-вибухове загородження, зведення довготривалих фортифікаційних споруд та застосування безпілотних авіаційних комплексів розвідувального й ударного типів створили умови, за яких класичні статутні вимоги наступати механізованими підрозділами виявляються неефективними.

Сучасний бойовий досвід доводить, що спроби прориву глибоко ешелонованої підготовленої оборони противника масованими атаками загальновійськових підрозділів за підтримки бронетехніки призводять до критичних втрат особового складу та озброєння без досягнення визначеного тактичного успіху. В умовах «прозорого поля

бою» безальтернативним інструментом прориву ешелонованої оборони противника стала тактика штурмових дій. Водночас у вітчизняній військовій науці, доктринальній і нормативно-правовій базі зберігається термінологічна неузгодженість: поняття «атака», «штурм» і «штурмові дії» часто отожднюють.

Таке змішування категорій спрощує уявлення про бойові дії, але призводить до втрати точності, а також помилок у плануванні, підготовці й управлінні військами. Наслідками є хибні розрахунки сил і засобів, ускладнення аналізу бойових дій і ризик неправильного розуміння наказів.

Особливо це критично під час планування бою. Штурм укріпленої оборони потребує значно більшої концентрації ресурсів і зусиль, ніж атака на непідготовлені позиції. Ігнорування цих відмінностей зумовлює також диспропорції в організаційно-штатних структурах штурмових підрозділів і системі їх підготовки.

Отже, існує об'єктивна необхідність чіткого розмежування цих понять і системного переосмислення понятійно-категоріального апарату на основі історико-ретроспективного аналізу для підвищення ефективності планування та застосування військ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтерес до проблеми прориву підготовленої оборони посилюється у періоди позиційних криз, що відображено в еволюції військової думки у 1914–2024 роках.

У Першу світову війну було доведено неефективність масованих фронтальних атак (Зайончковський, А. 1938; Ардашев, А. 2009), що зумовило появу концепції децентралізованих штурмових дій. А. Лаффарг обґрунтував її (Laffargue, А. 1915), а у німецьких настановах і директивах Е. Людендорфа її закріпили практично (Vorschrift für die Ausbildung der Sturmtruppen. 1917; Ludendorff, E. 1918). У цей період сформувався розмежування понять: атака – просування підрозділів у бойових порядках, штурм – вирішальна фаза ближнього бою, штурмові дії – інфільтраційний спосіб прориву оборони противника (Gudmundsson, В. 1989; Foley, R. 2005).

У міжвоєнний період німецька школа розвивала ідеї автономних штурмових груп (Balck, W. 1920), тоді як радянська теорія інтегрувала їх у концепцію «глибокої операції» (Свечин, А. 1926; 1928; Триандафиллов, В. 1929), позбавивши тактичної автономності (Боевой устав пехоты. 1938).

Досвід Другої світової війни підтвердив неефективність фронтальних атак (Смирнов, П. 1941) і зумовив заборону цільних бойових порядків (Боевой устав пехоты Красной Армии. 1942; Барсуков, А.И. (сост.). 1997, с. 323–325), а також створення спеціалізованих штурмових інженерних підрозділів та частин¹. Отримала узагальнення практика ведення штурмових дій малими групами в умовах населеного пункту (Чуйков, В. 1959). Аналогічні підходи закріплювалися і в армії США (Attack on a Fortified Position and Combat in Towns. 1944).

У період Холодної війни радянська доктрина змістила акцент на масовану «атаку з ходу» (Радзиевский, А. 1974; 1979; Полевой устав Советской Армии. 1959; Боевой устав Сухопутных

войск. 1982; Резниченко, В. 1987). У постбіполярний період західна воєнна доктрина переорієнтувалася на контрповстанські операції, де категорія «штурм» звузилася до методичної «зачистки» приміщень (An Infantryman's Guide to Combat in Built-Up Areas. 1993; Combined Arms Operations in Urban Terrain. 2002). Водночас досвід штурму Грозного довів катастрофічність застосування бронеколон у місті без попередніх децентралізованих штурмових дій піхоти (Трошев, Г. 2001).

Отже, історичний розвиток свідчить про циклічне переосмислення співвідношення понять «атака», «штурм» і «штурмові дії» із поступовим поверненням до визнання вирішальної ролі останніх у прориві підготовленої оборони противника.

Війна за Незалежність України стала етапом фундаментального переосмислення теорії прориву оборони противника. В умовах глобальної ситуаційної обізнаності та «прозорого поля бою» масована атака як елемент загальновійськового бою – наступу виявилася критично вразливою (Залужний, В. 2023). Сили оборони України імплементували асиметричну, мережецентричну модель прориву оборони противника. У сучасній нормативно-доктринальній базі Збройних Сил України «штурмові дії» остаточно виокремлюються з елементу «атаки» у самостійний високо-технологічний спосіб тактичних дій.

Незважаючи на активну кодифікацію бойового досвіду, у вітчизняній воєнній науці досі зберігається синонімічне вживання суміжних понять. Сучасне воєнне мистецтво потребує суворої стандартизації понятійно-категоріального апарату, особливо з огляду на необхідність просторово-часового узгодження дій штурмових груп із комплексним вогневим ураженням, застосуванням засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) і безпілотних авіаційних комплексів (БпАК), за умов безперервного інженерного забезпечення та інтенсивного ведення ближнього бою.

Мета статті полягає у формуванні цілісного понятійно-категоріального апарату категорії «штурмові дії», розкритті її сутності та внутрішньої структури, визначенні місця у системі сучасного воєнного мистецтва, а також чіткому розмежуванні із суміжними тактичними поняттями «атака» і «штурм» для підвищення ефективності планування бойових дій (операцій) та підготовки Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття змістового наповнення категорії

¹ Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації. Ф. 16а. Оп. 129. Спр. 43 (Директива Генерального штабу КА № орг/5/135919 від 21 травня 1943 р. про формування штурмових інженерно-саперних бригад).

«штурмові дії» неможливе без ретроспективного аналізу позиційних криз. На початку Першої світової війни наступальні дії зводилися до централізованої фронтальної атаки у лінійних бойових порядках. Проте у кампаніях 1914–1915 рр. така тактика довела свою безперспективність під час прориву глибоко ешелонованої оборони противника перед масованим артилерійсько-кулеметним вогнем.

У відповідь на кризу у 1915–1916 рр. відбулася фундаментальна трансформація та розмежування на доктринальному рівні понять «атака», «штурм» та «штурмові дії». А. Лаффарг вперше обґрунтував необхідність відмови від масованих атак на користь маневреного проникнення – просування автономними штурмовими групами з оминанням вузлів опору (Laffargue, A. 1915). Завдяки досвіду німецьких спеціалізованих підрозділів поняття «штурм» набуло чітких ознак інтенсивного ближнього контактного бою із застосуванням гранат, вогнеметів та підіривних зарядів.

У Російській імператорській армії зіткнення з позиційною кризою призвело до створення «команд бомбометальників»^{2,3}. Їх тактика відповідала базовим ознакам штурму (ближнього траншейного бою), проте, російська воєнна доктрина не змогла трансформувати ізольований штурм у комплексні штурмові дії. У 1917 р. ці підрозділи реорганізували в «ударні частини» (батальйони смерті) для ініціювання класичних фронтальних атак лінійної піхоти, що зупинило розвиток тактики штурмових дій.

Натомість німецькі настанови остаточно закріпили тактику інфільтрації (просочування) крізь слабкі ділянки оборони противника (Vorschrift für die Ausbildung der Sturmtruppen. 1917; Ludendorff, E. 1918). Британська воєнна доктрина (Instructions for the Training of Platoons for Offensive Action. 1917) вперше передбачила поділ піхотного взводу на вузькоспеціалізовані тактичні елементи (стрільців, бомбометальників, гранатометників та кулеметників). Це перетворило штурмові дії на комплексний спосіб прориву оборони противника силами автономних малочисельних груп із внутрішньою координацією вогню та маневру.

² Російський державний військово-історичний архів (РДВІА). Ф. 2031. Оп. 1. Спр. 1124 (Наказ військам 5-ї армії № 231 від 4 жовтня 1915 р.). Арк. 18.

³ РДВІА. Ф. 2003. Оп. 1. Спр. 1285 (Директивна телеграма начальника штабу Ставки Верховного Головнокомандувача від 8 жовтня 1915 р.). Арк. 45–46.

Таким чином, фундаментальне розмежування цих категорій базується на масштабі та характері маневру. Класична атака – жорстко централізоване просування лінійних бойових порядків піхоти на широкому фронті. Штурм – короткочасна, гранично інтенсивна фаза атаки із веденням ближнього бою за конкретний об'єкт. Штурмові дії – комплексний багатоетапний спосіб прориву оборони противника маневром, інфільтрацією, вогневою ізоляцією та дезорганізацією його системи управління військами.

У міжвоєнний період (1918–1939) радянська військова школа інтегрувала штурмові дії у теорію «глибокого бою» (Полевой устав РККА. 1929; Временный полевой устав РККА. 1936). Атака набула ознак жорстко централізованого наступу за підтримки танків і артилерії, а штурм розглядався винятково як фаза руйнування фортифікацій. Штурмові підрозділи втратили тактичну автономність, перетворившись на допоміжний елемент першого ешелону (Боевой устав пехоты. 1938).

Досвід радянсько-фінської війни (1939–1940) виявив потребу у штурмових групах на основі інженерів-саперів, проте, на доктринальному рівні домінувала концепція масованого наступу лінійних підрозділів. Попри практичний досвід Зимової війни, до початку німецько-радянської війни у Червоній армії так і не було сформовано штатних спеціалізованих штурмових підрозділів. У передвоєнному статуті (БУП-38) та в оперативних планах продовжувала домінувати концепція масованого наступу загальновійськових (лінійних) частин та підрозділів, де саперам відводилася лише допоміжна роль бойового забезпечення, а не головного елемента штурму.

Схожа централізація спостерігалася у французькій концепції «Методичної битви» (Instruction sur l'emploi tactique des grandes unités. 1936), де повна залежність від артилерії нівелювала ініціативу автономних штурмових підрозділів, що стало причиною поразки у 1940 році. Натомість німецька воєнна доктрина зберегла та розвинула історичний досвід застосування автономних штурмових груп завдяки концепції «Auftragstaktik» (децентралізованого тактичного управління), що давала командирам можливість проявляти ініціативу під час прориву фортифікацій (Truppenführung. 1933).

Узагальнюючи розвиток теорії міжвоєнного періоду, атака залишалася рішучою фазою наступу мас піхоти й бронетехніки. Поняття «штурм» у більшості армій звужилося до оволодіння оди-

ничними фортифікаційними спорудами силами саперів. І лише німецька доктрина зберегла еволюцію штурмових дій як комплексного децентралізованого способу прориву, що сформувало об'єктивні передумови для наступальних дій піхоти на початковому етапі Другої світової війни.

Під час Другої світової війни досвід прориву ешелонованої оборони та боїв в умовах населеного пункту (насамперед у Сталінграді) змусив радянське командування офіційно виокремити штурмові дії у самостійний тактичний спосіб прориву оборони противника (Боевой устав пехоты Красной Армии. 1942).

Подальша еволюція призвела до формування у 1943 р. спеціалізованих штурмових інженерно-саперних бригад (ШСБр), екіпірованих сталевими нагрудниками СН-42 та вогнеметами. Узагальнивши бойовий досвід (зокрема під час оволодіння Кенігсбергом), керівні документи нормативно закріпили класичну триєдину структуру автономної штурмової групи: підгрупи атаки, закріплення та розгородження (Указания по штурму городов и укрепленных позиций противника. 1944). Відбулося концептуальне відокремлення штурмових дій від фронтальної атаки у комплексний багатоетапний спосіб прориву з обов'язковою вогневою ізоляцією та інженерним забезпеченням.

Аналогічне закріплення на нормативному рівні відбулося у збройних силах США. Зіткнувшись із німецькою «Лінією Зігфрида», американське командування видало статут FM 31-50 «Атака укріпленої позиції та бойові дії у місті» (Attack on a Fortified Position and Combat in Towns. 1944). Документ концептуально збігався з радянськими настановами, визначаючи необхідність формування змішаних штурмових груп, де провідна роль відводилася інженерно-саперним підрозділам із підіривними зарядами.

У період Холодної війни (1946–1991), під впливом підготовки до глобального конфлікту із застосуванням зброї масового ураження, штурмові дії були концептуально витіснені загальновійськовою «атакою з ходу» (Радзиевский, А. 1974; 1979). Доктрина ґрунтувалася на припущенні, що комплексне вогневе ураження гарантовано руйнує оборону противника, тому пріоритетом стали високі темпи просування бронетанкових з'єднань (Полевой устав Советской Армии. 1959; Боевой устав Сухопутных войск. 1982). Внаслідок цього атака трансформувалася у масований безперервний маневр бронетехніки на широкому фронті. Штурм втратив інженерну

спеціалізацію, звузившись до фінальної фази спішеного ближнього контактного бою, а сапери переорієнтувалися на загальне бойове забезпечення (Резниченко, В. 1987). Як наслідок, поняття багатоетапні «штурмові дії» було вилучено з нормативно-доктринальної бази через невідповідність темпам високоманевреної війни, а формування позаштатних груп допускалося лише ситуативно для боїв в умовах населеного пункту (Боевой устав Сухопутных войск. 1982).

Чергова криза масованої атаки з ходу виявилася під час війни у Республіці Афганістан (1979–1989). Гірсько-пустельна місцевість та асиметричні дії противника унеможливили ефективне застосування бронетехніки. Це змусило радянське командування ситуативно повернутися до формування штурмових загонів для методичного оволодіння об'єктами та застосування тактики «вертикального охоплення» повітряним десантом за підтримки армійської авіації.

Проте у бойових статутах (Боевой устав Сухопутных войск. 1989), що згодом дісталися у спадок Збройним Силам України, штурмова група продовжувала розглядатися винятково як тимчасовий позаштатний елемент для вузького спектра завдань у населеному пункті. Комплексного бачення штурмових дій як децентралізованого способу прориву підготовленої оборони противника ці акти не містили, залишаючи домінуючою модель класичної атаки.

Західна воєнно-теоретична думка періоду Холодної війни, подібно до радянської, орієнтувалася на масштабне зіткнення бронетанкових угруповань. Це нормативно закріплено у концепції США «Повітряно-наземна операція (битва)» у статуті FM 100-5 (Operations. 1982; 1986), що ґрунтувалася на глибокому вогневому ураженні та стрімкому маневрі механізованих з'єднань. Ближній контактний бій і автономні штурмові дії розглядалися як другорядні в умовах загальновійськового бою, а завдання піхоти зводилися до утримання рубежів та забезпечення просування бронеколон.

Водночас локальні збройні конфлікти кінця ХХ ст. (Панама, Сомалі) виявили невідповідність наявних настанов умовам асиметричного протистояння: технологічна перевага критично знижувалася в місті через обмежене застосування артилерії та авіації. Це зумовило перегляд концептуальних підходів і появу статуту FM 90-10 «Бойові дії в урбанізованому середовищі (в умовах населеного пункту)» (Military Operations on Urbanized Terrain. 1979), що визначив місто ба-

готовимірним районом ведення бойових дій. Західна воєнна наука повернулася до тактики штурмових дій, заснованої на високій автономності, делегуванні ініціативи молодшим командирам та комплексному поєднанні вогню і маневру в ближньому бою.

Каталізатором трансформації британської воєнної доктрини став конфлікт у Північній Ірландії (1969–1998). В умовах асиметричної війни в урбанізованому середовищі класичну концепцію FIBUA «Бойові дії у забудованих районах» (Infantry Training, Volume II: Fighting in Built-Up Areas. 1983) адаптували до контрповстанських реалій. Замість тотального руйнування опорних пунктів артилерією, основні зусилля було перенесено на дії автономних піхотних груп. Штурмові дії трансформувалися у високоточну «зачистку» приміщень із мінімізацією втрат серед цивільних. Солдати розшифровували «FIBUA» як «FISH» – Fighting in Someone’s House («Бій у чьомусь будинку»). Цей досвід на десятиліття перетворив розуміння штурмових дій на точкові антитерористичні операції.

У постбіполярний період переосмислення тактики закріплено статутом США FM 90-10-1 «Піхотинець у міському бою» (An Infantryman’s Guide to Combat in Built-Up Areas. 1993). Розуміння штурмових дій переведено у площину ближнього бою, де базовим алгоритмом стала ізоляція будівлі, точкове проникнення та високоточна «зачистка» приміщень. Статут масово візуалізував методи «зачистки кімнат» (методи «гачка», «схрещування»), які раніше застосовували підрозділи спеціального призначення. За результатами аналізу бойового досвіду кампаній у Панамі (1989) та Іраку (1991) західна доктринальна база концептуально оновила тактику штурмових дій. Настави регламентували масоване застосування приладів нічного бачення та визначали жорсткі алгоритми дій у вигляді деталізованих тактичних протоколів (Battle Drills), що докорінно відрізнялося від узагальнених положень бойових статутів СРСР.

Після 1991 р. воєнна теорія в Україні та РФ за інерцією певний час спиралася на радянські статуту. Проте досвід застосування збройних сил у локальних війнах та збройних конфліктах зумовив концептуальне розходження воєнних доктрин і перехід української школи до високотехнологічної мережецентричної моделі ведення бойових дій, а російської – до закріплення екстенсивних форм збройної боротьби.

Першим випробуванням для російської армії стала чеченська кампанія (1994–1996). Спроба оволодіти містом Грозний введенням мотострілецьких колон без децентралізованих піхотних груп призвела до критичних втрат. Аналіз цих прорахунків (Трошев, Г. 2001) змусив командування російської армії ситуативно відновити тактику штурмових дій, формуючи тимчасові штурмові загони, що концептуально наслідували досвід Другої світової війни.

Подальший розвиток американської доктрини на тлі кампаній на Близькому Сході відображено у статуті FM 3-06.11 «Загальновійськові операції в урбанізованій місцевості (в умовах міста)» (Combined Arms Operations in Urban Terrain. 2002). Документ повернув фокус взаємодії на загальновійськовому рівні в умовах населеного пункту, проте, штурмові дії розглядалися переважно як високоточні контрповстанські операції за абсолютної переваги США у повітрі, що виявилось недостатнім для позиційного протистояння регулярних армій.

Протягом 2008–2021 рр. російська воєнна наука та практика застосування військ визначалися концепцією формування автономних батальйонних тактичних груп (БТГр). Російські статуту визначали основою наступу масований вогневий та бронетанковий маневр, де штурмові дії піхоти були лише допоміжним елементом (Боевой устав Сухопутных войск. 2013).

Війна за Незалежність України виявила невідповідність БТГр умовам інтенсивної війни. Зіткнувшись із ешелюваною обороною, противник перейшов до тактики екстенсивного виснаження. Аналіз трофейних організаційно-розпорядчих документів противника, зокрема «Положення про штурмові роти “Z” 8-ї загальновійськової армії» (Положение о штурмовых ротах..., 2022) та «Тимчасових вказівок щодо організаційно-штатної структури та застосування штурмових підрозділів “Шторм-V”» (Временные указания по организационно-штатной структуре..., 2023), свідчить про перехід до децентралізованих дій великої кількості малочисельних штурмових груп (Watling, J. & Reynolds, N. 2023).

Сучасна російська модель використовує низькокваліфіковані штурмові групи як інструмент розвідки боєм для виявлення системи вогню оборонців. Це є регресією на доктринальному рівні та повернення до моделі позиційної війни часів Першої світової, де жива сила є витратним ресурсом, а штурмові дії характеризуються шаблонні-

стю застосування та відсутністю тактичного маневру.

Усвідомлення необхідності підготовки до збройних конфліктів високої інтенсивності з рівним противником зумовило оновлення американської доктрини. Сучасний підхід відображений у настанові АТР 3-21.8 «Піхотний стрілецький взвод і відділення» (Infantry Rifle Platoon and Squad. 2024), що робить акцент на розосереджених бойових порядках та делегуванні ініціативи через бойові алгоритми (Battle Drills). На відміну від радянських «прийомів та дій солдата у бою», Battle Drill – це доведений до автоматизму алгоритм бойового реагування підрозділу, що ініціюється без додаткових команд у відповідь на типову тактичну ситуацію, що мінімізує час на прийняття рішення у критичні секунди контактного ближнього бою.

Настанова АТР 3-21.8 остаточно відходить від контрповстанської моделі, повертаючи увагу на класичний загальновійськовий бій. Алгоритм штурмових дій знову орієнтований на інтеграцію вогню, маневру та інженерного розгородження. У нормативних документах зразка 2024 року було здійснено спробу доктринального закріплення малих безпілотних систем у бойових порядках (Infantry Rifle Platoon and Squad. 2024). Водночас аналіз бойових дій під час Війни за Незалежність України свідчить, що навіть цей передовий підхід потребує нагального переосмислення через виникнення умов тотальної видимості «прозорого поля бою». Сучасні нормативно-доктринальні настанови НАТО, враховуючи досвід Сил оборони України, концептуально повертають штурмовим діям значення головного тактичного інструменту прориву в загальновійськовому бою (Allied Joint Doctrine for Land Operations. 2022). У Франції програма «Scorpion» концептуалізує «цифровий штурм», об'єднуючи піхоту і техніку в єдину інформаційну мережу (SCORPION: La transformation de l'Armée de Terre. 2021). Західна статутна думка (стандарт STANAG) остаточно відходить від розуміння штурму як поліцейської «зачистки» кімнат у будівлях, трактуючи штурмові дії як високотехнологічний спосіб прориву оборони, що вимагає інтеграції автономних штурмових груп із засобами вогневого ураження, радіоелектронної боротьби, безпілотними комплексами та підрозділами бойового інженерного розгородження.

Початок збройної агресії російської федерації на Сході України став каталізатором змін у доктринальних документах Збройних Сил України.

У «Бойовому статуті механізованих і танкових військ Збройних Сил України» (Бойовий статут... 2016) та «Доктрині Десантно-штурмових військ Збройних Сил України» (Доктрина Десантно-штурмових військ... 2021) з'явилися положення про ведення бойових дій у населеному пункті та застосування штурмових груп. Проте штурмові дії ще розглядалися через призму класичної атаки за підтримки бронетехніки. Кардинальна трансформація відбулася в період 2022–2024 років. В умовах «прозорого поля бою» масована атака стала тактично недоцільною через втрату раптовості та вразливості перед високоточним вогневим ураженням (Залужний, В. 2023).

Ключовим зрушенням на доктринальному рівні стало затвердження «Концепції підготовки штурмових загонів» (2023) та «Тимчасової настанови з бойової роботи штурмових груп в умовах застосування БпЛА» (2024). Ці документи нормативно закріпили мережецентричну модель. У сучасних умовах успіх штурмових дій забезпечується інтеграцією розвідувальних БпАК, високоточною ізоляцією об'єкта штурму ударними дронами як альтернативи масованому вогню артилерії та безперервним застосуванням тактичних засобів РЕБ. Специфіка ведення штурмових дій зумовлює перехід від традиційного ведення вогню до виконання функцій оператора інтегрованих бойових систем, що передбачає безпосереднє управління та взаємодію з БпАК і наземними роботизованими комплексами у єдиному інформаційному просторі.

Такий підхід остаточно виокремив штурмові дії у самостійний спосіб тактичних дій. Для вирішення проблеми синонімічного вживання термінів здійснено їхнє суворе розмежування. Відповідно до Бойового статуту механізованих і танкових військ Збройних Сил України, атака – це стрімке й безупинне просування підрозділів у бойовому порядку з інтенсивним вогнем з усіх вогневих засобів для розгрому противника. Штурм – рішуча фаза атаки, раптовий кидок для ведення ближнього контактного бою за сам об'єкт на дистанції кидка гранати.

Розуміння внутрішньої структури штурмових дій вимагає деталізації фаз. Початковою є технологічна розвідка та доштурмова підготовка (повітряний моніторинг, 3D-моделювання, ідентифікація мінних загороджень) (Infantry Rifle Platoon and Squad. 2024).

Далі здійснюється вогнева ізоляція – відсікання резервів противника створенням зон суцільного вогневого ураження FPV-дронами та арти-

лерією. Наступний етап – точковий інженерний прорив саперів у складі штурмової групи. За ним слідує інфільтрація – приховане піше висування через «зону смерті» із застосуванням портативного РЕБ для придушення ворожих БпАК.

Кульмінаційною фазою є безпосередня «зачистка» об'єкта з веденням контактної ближнього бою за тактичним принципом «пріоритету вибуху над кулею» та жорсткої взаємодії «вогневих двійок». Завершується цикл фазою консолідації – негайним переходом до оборони та мінуванням підходів для збереження особового складу і відбиття контратак.

Окремої уваги заслуговують особливості боїв в урбанізованому середовищі (Маріуполь, Бахмут, Вовчанськ). У цих умовах штурмові дії характеризуються складною тривимірністю бойового простору (підземні комунікації, вулиці, висотні споруди) та жорсткою каналізацією маневру у пристріляних коридорах.

Специфіка інфраструктури позбавляє можливості широкого охоплення, тому штурмові дії набувають ознак методичного «прогризання» крізь бетон (mouse-holing), де перевага у вогневій потужності нівелюється здатністю до тривалого автономного виживання під постійним наглядом ворожих БпАК (Spencer, J. & Collins, L. 2022).

Висновки. За результатами проведеного військово-теоретичного та історико-доктринального дослідження доведено фундаментальну трансформацію штурмових дій у системі воєнного мистецтва та сформульовано низку базових теоретичних узагальнень.

В еволюції категорій наступального бою доведено об'єктивну хибність синонімічного вживання суміжних тактичних понять. Історична ретроспектива засвідчує окремий еволюційний шлях кожної категорії.

«Атака» еволюціонувала від лінійного просування піхотних мас на широкому фронті (Перша світова війна) до стрімкого маневру механізованих з'єднань (період Холодної війни). Сьогодні вона визначається як складова частина наступального бою, що полягає у рішучому маневрі підрозділів у бойових порядках у поєднанні з вогнем з усіх вогневих засобів.

«Штурм» пройшов шлях від завершального багнетного удару до спеціалізованого процесу руйнування фортифікацій саперами (Друга світова війна) та поліцейської «зачистки» (контрповстанські операції кінця ХХ ст.). Нині це гранично інтенсивна, фінальна фаза атаки, безпосередній

кидок на об'єкт із веденням ближнього контактної бою.

«Штурмові дії» трансформувалися від допоміжного тактичного прийому інфільтрації (1915–1918) до основного високотехнологічного способу прориву підготовленої оборони противника, виділившись у самостійну категорію тактичного рівня.

Розмежування понять визначає їх різний тактичний формат, де атака передбачає жорстку централізацію управління та масоване просування на широкому фронті. Штурм є обмеженим дистанцією кидка гранати та стінами об'єкта і характеризується екстремальною інтенсивністю ведення ближнього контактної бою. Штурмові дії є комплексним, автономним і багатоетапним способом прориву підготовленої оборони противника. Цей спосіб глибоко децентралізований, мережецентричний і орієнтований не на фронтальне витіснення, а на ізоляцію та методичне оволодіння об'єктами противника з подальшим знищенням його вузлів опору.

Розвиток штурмових підрозділів адаптувався до масштабів позиційних криз. Від невеликих позаштатних, ситуативно сформованих команд бомбометальників та автономних штурмових груп Першої світової війни організаційно-штатна структура еволюціонувала до масованих, високоспеціалізованих штурмових інженерно-саперних бригад у роки Другої світової війни для прориву потужних укріпрайонів противника.

У період Холодної війни та локальних збройних конфліктів відбулася регресія до рівня тимчасових малочисельних штурмових груп. Натомість у сучасних Збройних Силах України зіткнення з противником зумовило перехід на якісно новий рівень – формування окремих штурмових бригад як еліти Сухопутних військ, здатних вести автономні, високотехнологічні штурмові дії.

Логіка розвитку понять залежала від національних воєнних доктрин. У роки Першої світової війни та міжвоєнний період німецька військова школа зробила ставку на децентралізацію та ініціативу, тоді як російська і французька – обрала шлях жорсткої централізації та підпорядкування штурмових дій масованому загальновійськовому наступу.

У період Холодної війни радянська воєнна доктрина абсолютизувала вогневий вал артилерії і рух бронетехніки, а західна (США, Велика Британія) згодом змістила фокус штурмових дій на контрповстанські операції з веденням бойо-

вих дій в умовах населеного пункту, де ключовим став ближній бій.

У сучасній війні російська військова школа деградувала до екстенсивної тактики виснаження (низькокваліфікованими штурмовими групами – «м'ясними штурмами»), тоді як українська – еволюціонувала до високотехнологічної мережецентричної моделі прориву оборони противника.

Зрештою, на змістове наповнення тактичних понять впливали три ключові фактори: 1) виникнення позиційних криз (дисбаланс між вогнем та маневром); 2) рівень щільної забудови районів ведення бойових дій (вразливість техніки у населеному пункті вимагала автономних штурмових підрозділів); 3) технологічний розвиток озброєння, а саме масове застосування БпАК та засобів РЕБ створило умови «прозорого поля бою», що остаточно нівелювало ефективність масованих механізованих наступів та перетворило штурмові дії на безальтернативний інструмент подолання позиційної кризи та прориву підготовленої оборони противника.

Спираючись на досвід Війни за Незалежність України, запропоновано авторське визначення: штурмові дії – це високоспеціалізований спосіб прориву підготовленої оборони противника, що базується на глибокій просторово-часовій інте-

грації штурмових груп із безпілотними авіаційними комплексами, засобами вогневого ураження, радіоелектронної боротьби, за умови обов'язкового інженерного забезпечення та застосування тактики ближнього бою.

Практичне значення результатів дослідження зумовлює необхідність імплементації понятійно-категоріального апарату в бойові статuti Збройних Сил України. Основні зусилля у системі підготовки штурмових підрозділів мають бути перенесені на посилену базову інженерно-саперну підготовку всього особового складу, відпрацювання навичок безперервної взаємодії із розвідувальними й ударними БпАК, а також формування психологічної стійкості до ведення ближнього бою в умовах інтенсивного радіоелектронного придушення.

Зважаючи на об'єктивні обмеження поточного дослідження, зумовлені неможливістю відкритого цитування нормативних документів із грифом обмеженого доступу, подальші наукові розвідки доцільно зосередити на розробленні стандартизованих операційних процедур для тактичних штурмових груп та опрацюванні механізмів інтеграції наземних роботизованих комплексів у бойові порядки штурмових підрозділів на доктринальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Allied Joint Doctrine for Land Operations. AJP-3.2. (2022). Edition C, Version 1. Brussels : NATO.
- An Infantryman's Guide to Combat in Built-Up Areas. FM 90-10-1. (1993). Washington, DC : U.S. Government Printing Office.
- Attack on a Fortified Position and Combat in Towns. FM 31-50. (1944). Washington, DC : U.S. Government Printing Office.
- Balck, W. (1920). *Entwicklung der Taktik im Weltkrieg*. Berlin : R. Eisenschmidt.
- Combined Arms Operations in Urban Terrain. FM 3-06.11. (2002). Washington, DC : U.S. Government Printing Office.
- Foley, R. T. (2005). *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Gudmundsson, B. I. (1989). *Stormtroop Tactics: Innovation in the German Army, 1914–1918*. New York : Praeger.
- Infantry Rifle Platoon and Squad. ATP 3-21.8. (2024). Washington, DC: Headquarters, Department of the Army.
- Infantry Training, Volume II: Fighting in Built-Up Areas (FIBUA). (1983). London: HMSO.
- Instruction sur l'emploi tactique des grandes unités. (1936). Paris : Charles-Lavauzelle & Cie.
- Instructions for the Training of Platoons for Offensive Action. SS 143. (1917). London : Harrison and Sons.
- Laffargue, A. (1915). *Étude sur l'attaque dans la période actuelle de la guerre*. Paris : Imprimerie Nationale.
- Ludendorff, E. (1918). *Der Angriff im Stellungskrieg*. Berlin: Reichsdruckerei.
- Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT). FM 90-10. (1979). Washington, DC : U.S. Government Printing Office.
- Operations. FM 100-5. (1982). Washington, DC : U.S. Government Printing Office.
- Operations. FM 100-5. (1986). Washington, DC : U.S. Government Printing Office.
- SCORPION: La transformation de l'Armée de Terre. (2021). Paris : CDEC.

- Spencer, J. & Collins, L. (2022). *Understanding Urban Warfare*. London : Howgate Publishing.
- Truppenführung. H.Dv. 300/1. (1933). Berlin : E.S. Mittler und Sohn.
- Vorschrift für die Ausbildung der Sturmtruppen. (1917). Berlin : Reichsdruckerei.
- Watling, J. & Reynolds, N. (2023). *Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of Its Invasion of Ukraine*. London : Royal United Services Institute (RUSI).
- Ардашев, А. Н. (2009). *Великая окопная война. Позиционная бойня Первой мировой*. Москва : Яуза, Эксмо.
- Барсуков, А.И. (сост.). (1997). *Русский архив: Великая Отечественная. Т. 13(2-2). Приказы народного комиссара обороны СССР, 22 июня 1941 г. – 1942 г. М.* : ТЕРРА, 448 с.
- Боевой устав пехоты (БУП-38). (1938). Москва : Воениздат.
- Боевой устав пехоты Красной Армии (БУП-42). (1942). Москва : Воениздат.
- Боевой устав Сухопутных войск. Часть II (батальон, рота). (1982). Москва : Воениздат.
- Боевой устав Сухопутных войск. Часть II (батальон, рота). (2013). Москва : Воениздат.
- Боевой устав Сухопутных войск. Часть II (батальон, рота). (1989). Москва : Воениздат.
- Бойовий статут механізованих і танкових військ Збройних Сил України. Частина II (батальйон, рота). (2016). Київ : Збройні Сили України.
- Временные указания по организационно-штатной структуре и применению штурмовых подразделений “Шторм-V”. (2023). [Трофейный документ]. Неопубликованный документ.
- Временный полевой устав РККА (ПУ-36). (1936). Москва : Госвоениздат.
- Доктрина Десантно-штурмовых войск Збройних Сил України (ВКП 3-00(01).01). (2021). Київ : Збройні Сили України.
- Зайончковский, А. М. (1938). *Мировая война 1914–1918 гг.* Т. 1. Москва : Воениздат.
- Залужний, В. (2023). Сучасна позиційна війна та як у ній перемогти. URL: <https://tinyurl.com/y64hxx3f> [дата зверн.: 07.04.2026].
- Полевой устав РККА (ПУ-29). (1929). Москва : Госиздат.
- Полевой устав Советской Армии (ПУ-59). (1959). Москва : Воениздат.
- Положение о штурмовых ротах “Z” 8-й общевойсковой армии. (2022). [Трофейный документ]. Неопубликованный документ.
- Радзиевский, А. И. (1974). *Тактика в боевых примерах. Дивизия / Полк*. Москва : Воениздат.
- Радзиевский, А. И. (1979). *Прорыв (По опыту Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.)*. Москва : Воениздат.
- Резниченко, В. Г. (1987). *Тактика*. Москва : Воениздат.
- Свечин, А. А. (1926). *Стратегия*. Москва : Госиздат.
- Свечин, А. А. (1928). *Эволюция военного искусства*. Т. 2. Москва : Госиздат.
- Смирнов, П. (1941). *Прорыв укрепленной полосы*. Москва : Воениздат.
- Триандафиллов, В. К. (1929). *Характер операций современных армий*. Москва : Госиздат.
- Трошев, Г. Н. (2001). *Моя война. Чеченский дневник окопного генерала*. Москва : Вагриус.
- Указания по штурму городов и укрепленных позиций противника. (1944). Москва : Воениздат НКО СССР.
- Чуйков, В. И. (1959). *Начало пути*. Москва : Воениздат.

REFERENCES

- Allied Joint Doctrine for Land Operations. AJP-3.2. (2022). Edition C, Version 1. Brussels : NATO. [in English].
- An Infantryman’s Guide to Combat in Built-Up Areas. FM 90-10-1. (1993). Washington, DC : U.S. Government Printing Office. [in English].
- Ardashev, A. N. (2009). *Velikaja okopnaja vojna. Pozicionnaja bojnja Pervoj mirovoj* [The Great Trench War. The trench slaughter of World War I]. Moskva : Jauza, Jeksmo. [in Russian].
- Attack on a Fortified Position and Combat in Towns. FM 31-50. (1944). Washington, DC : U.S. Government Printing Office. [in English].
- Balck, W. (1920). *Entwicklung der Taktik im Weltkriege* [Development of Tactics in the World War]. Berlin : R. Eisenschmidt. [in German].

- Barsukov, A.I. (comp.). (1997). *Russkij arhiv: Velikaja Otechestvennaja. T. 13(2-2). Priказы narodnogo komissara oborony SSSR, 22 ijunja 1941 g. – 1942 g.* [Russian Archive: The Great Patriotic War. Vol. 13(2-2). Orders of the People's Commissar of Defence of the USSR, June 22, 1941–1942]. M. : TERRA, 448 s. [in Russian].
- Boevoj ustav pehoty (BUP-38). (1938). [Infantry Combat Regulations]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Boevoj ustav pehoty Krasnoj Armii (BUP-42). (1942). [Combat Regulations of the Red Army Infantry]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Boevoj ustav Suhoputnyh vojsk. Chast II (batalon, rota). (1982). [Field Regulations of the Land Forces. Part II (Battalion, Company)]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Boevoj ustav Suhoputnyh vojsk. Chast II (batalon, rota). (2013). [Combat Regulations of the Land Forces. Part II (battalion, company)]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Boevoj ustav Suhoputnyh vojsk. Chast II (batalon, rota). (1989). [Field Regulations of the Land Forces. Part II (Battalion, Company)]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Boiovyi statut mekhanizovanykh i tankovykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy. Chastyna II (batalion, rota). (2016). [Combat regulations of mechanized and tank troops of the Armed Forces of Ukraine. Part II (battalion, company)]. Kyiv : Zbroini Syly Ukrainy. [in Ukrainian].
- Chujkov, V. I. (1959). *Nachalo puti* [The beginning of the journey]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Combined Arms Operations in Urban Terrain. FM 3-06.11. (2002). Washington, DC : U.S. Government Printing Office. [in English].
- Doktryna Desantno-shturmovykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy (VKP 3-00(01).01). (2021). [Doctrine of the Airborne Assault Forces of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv : Zbroini Syly Ukrainy. [in Ukrainian].
- Foley, R. T. (2005). *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916*. Cambridge : Cambridge University Press. [in English].
- Gudmundsson, B. I. (1989). *Stormtroop Tactics: Innovation in the German Army, 1914–1918*. New York : Praeger. [in English].
- Infantry Rifle Platoon and Squad. ATP 3-21.8. (2024). Washington, DC: Headquarters, Department of the Army. [in English].
- Infantry Training, Volume II: Fighting in Built-Up Areas (FIBUA). (1983). London: HMSO. [in English].
- Instruction sur l'emploi tactique des grandes unités [Instructions for the tactical use of large units]. (1936). Paris : Charles-Lavauzelle & Cie. [in French].
- Instructions for the Training of Platoons for Offensive Action. SS 143. (1917). London : Harrison and Sons. [in English].
- Laffargue, A. (1915). *Étude sur l'attaque dans la période actuelle de la guerre* [Study on the attack in the current period of the war]. Paris : Imprimerie Nationale. [in French].
- Ludendorff, E. (1918). *Der Angriff im Stellungskrieg* [The attack in trench warfare]. Berlin : Reichsdruckerei. [in German].
- Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT). FM 90-10. (1979). Washington, DC : U.S. Government Printing Office. [in English].
- Operations. FM 100-5. (1982). Washington, DC : U.S. Government Printing Office. [in English].
- Operations. FM 100-5. (1986). Washington, DC : U.S. Government Printing Office. [in English].
- Polevoj ustav RKKK (PU-29). (1929). [Field Regulations of the Red Army]. Moskva : Gosizdat. [in Russian].
- Polevoj ustav Sovetskoj Armii (PU-59). (1959). [Field Regulations of the Soviet Army]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Polozhenie o shturmovykh rotah “Z” 8-j obshhevojskovoju armii. (2022). [Regulations on the assault companies “Z” of the 8th Combined Arms Army]. [Trofejnyj dokument]. Neopublikovanyj dokument. [in Russian].
- Radzievskij, A. I. (1974). *Taktika v boevykh primerah. Divizija / Polk* [Tactics in Combat Examples. Division/Regiment]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Radzievskij, A. I. (1979). *Proryv (Po opytu Velikoj Otechestvennoj vojny 1941–1945 gg.)* [Breakthrough (Based on the experience of the Great Patriotic War of 1941–1945)]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Reznichenko, V. G. (1987). *Taktika* [Tactics]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- SCORPION: La transformation de l'Armée de Terre [SCORPION: The transformation of the Army]. (2021). Paris : CDEC. [in French].

- Smirnov, P. (1941). *Proryv ukreplennoj polosy* [Breakthrough of the fortified zone]. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Spencer, J. & Collins, L. (2022). *Understanding Urban Warfare*. London : Howgate Publishing. [in English].
- Svechin, A. A. (1926). *Strategija* [Strategy]. Moskva : Gosizdat. [in Russian].
- Svechin, A. A. (1928). *Jevoljucija voennogo iskusstva* [The evolution of military art]. T. 2. Moskva : Gosizdat. [in Russian].
- Triandafilov, V. K. (1929). *Harakter operacij sovremennyh armij* [The nature of operations of modern armies]. Moskva : Gosizdat. [in Russian].
- Troshev, G. N. (2001). *Moja vojna. Chechenskij dnevnik okopnogo generala* [My War: The Chechen Diary of a Trench General]. Moskva : Vagrius. [in Russian].
- Truppenführung. H.Dv. 300/1. [Troop Command]. (1933). Berlin : E.S. Mittler und Sohn. [in German].
- Ukazaniya po shturmu gorodov i ukreplennyh pozicij protivnika [Instructions for the assault on enemy cities and fortified positions]. (1944). Moskva : Voenizdat NKO SSSR. [in Russian].
- Vorschrift für die Ausbildung der Sturmtruppen [Manual for the Training of Stormtroopers]. (1917). Berlin : Reichsdruckerei. [in German].
- Vremennye ukazaniya po organizacionno-shtatnoj strukture i primeneniju shturmovyh podrazdelenij “Shtorm-V”. (2023). [Temporary instructions on the organizational structure and use of the Storm-V assault units. Temporary instructions on the organizational structure and use of the Storm-V assault units]. [Trofejnij dokument]. Neopublikovaniy dokument. [in Russian].
- Vremennyj polevoj ustav RKKA (PU-36). (1936). [Temporary Field Regulations of the Red Army]. Moskva : Gosvoenizdat. [in Russian].
- Watling, J. & Reynolds, N. (2023). *Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of Its Invasion of Ukraine*. London : Royal United Services Institute (RUSI). [in English].
- Zajonchkovskij, A. M. (1938). *Mirovaja vojna 1914–1918 gg.* [World War 1914–1918 World War 1914–1918]. T. 1. Moskva : Voenizdat. [in Russian].
- Zaluzhnyi, V. (2023). Suchasna pozytsiina viina ta yak u nii peremohty [Modern Positional Warfare and How to Win It]. URL: <https://tinyurl.com/y64hxx3f> [Accessed: 07.04.2026]. [in Ukrainian].

Serhii SYDOROV

*Doctor of Historical Sciences, Professor
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1961-4251>

Yevhen MILYKH

*The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4193-258X>

**CONCEPTUAL AND CATEGORICAL APPARATUS
FOR THE STUDY OF ASSAULT ACTIONS:
HISTORICAL AND DOCTRINAL ANALYSIS (1914–2024)**

This article presents a comprehensive military-theoretical and historical-doctrinal study of the genesis and evolution of the conceptual framework of “assault actions.” It provides a systematic theoretical distinction between related tactical concepts – “attack,” “assault,” and “assault actions” – for their subsequent integration into the doctrinal framework of the Armed Forces of Ukraine. The study employs historical-comparative, systematic, and content analysis methods applied to normative and doctrinal documents (combat field manuals, tactical guidelines, and operational directives) of leading armies from 1914 to 2024.

The evolution of “assault actions” is traced from a secondary infiltration technique during the First World War to a primary high-technology method of breaching prepared defensive positions in the context of the “transparent battlefield” characteristic of the contemporary Russo-Ukrainian war. A clear theoretical differentiation is established: an “attack” is defined as a general military maneuver conducted in combat

formations; an “assault” refers to the intensive final phase of an attack involving close-quarters combat (CQC); whereas “assault actions” constitute a comprehensive, autonomous, multi-stage method of breaching enemy prepared defenses.

The authors defines “assault actions” as a highly specialized breaching methodology based on the integration of autonomous assault groups with fire support assets, unmanned aerial systems, electronic warfare capabilities, engineering support elements, and close-quarters combat units. In contemporary operations aimed at overcoming fortified defensive systems, success is achieved not through massed mechanized formations, but through advanced engineering training, decentralized command and control, and network-centric coordination. The study emphasizes the objective necessity of incorporating this refined conceptual framework into current combat regulations and troop training doctrines.

Keywords: assault actions, assault, attack, offensive, breaching of defenses, infiltration, stormtrooper tactics, combat field manual, positional warfare.

Стаття надійшла 12.03.2026

Стаття прийнята до друку 01.05.2026